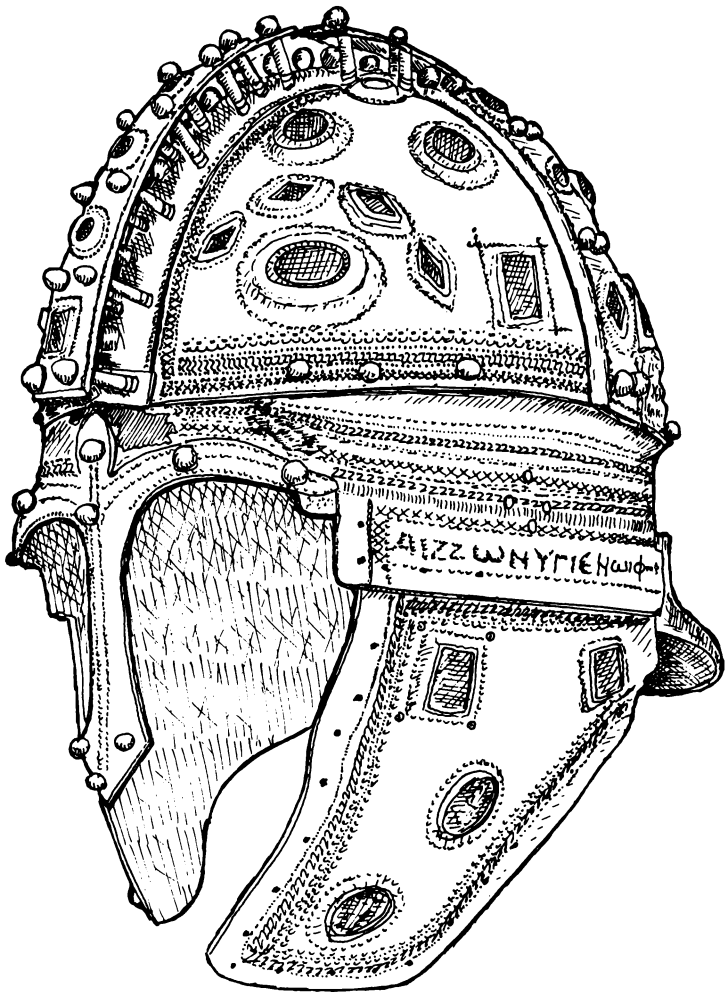


## RÓMAI ÉS SZARMATA KOR

(I–V. század)

Ha valaki először látogat Mitrovicára, meglepődve fogja észrevenni, hogy a régi házakat lassan kiszorító korszerű épületek között helyenként korlátokkal körülvett nagy tereket hagytak, amelyeket szabályosan futó alacsony kőfalak töltenek ki. Ezek legalább másfél ezer éves vagy még annál is régebbi épületek megmaradt és feltárt alapjai: egykori paloták, fürdők, középületek, szentélyek szerény maradványai, amelyek mind az ókori római város, Sirmium nagyságát és letűnt fényét tükrözik.

Az előző fejezetben a scordiscusokról és a dákokról beszélünk, és megemlítettük, hogy a scordiscusokat Crassus i. e. 15-ben pacifikálta, miközben légióival eljutott a Dunáig és a Balkán-félsziget nyugati részének (Illyricum) biztonsága szempontjából fontos Száva vonaláig. Ezt és a tőlünk elég nagy távolságban levő Siscia bevételéről szóló adatot is – a későbbi események ismerete nélkül – epizódnak minősíthetnénk, pedig egyik sem az. Mindkettő azt bizonyítja, hogy a számító és céljaik elérésében hihetetlenül szívós rómaiak nagyhatalmi terveinek részei voltak. Alapkonceptiójuk szerint az Itáliától északra elhelyezkedő törzseket és törzsszövetségeket akár diplomáciai cselekkkel, akár fegyver erejével be kell építeni az alakulóban levő birodalomba, legközvetlenebb céljuk pedig az, hogy minél előbb elérjék a Duna vonalát. Azért is, mert mint határvonal jó szolgálatot tehet, de inkább azért, mert a védelem szempontjából elengedhetetlenül fontos közlekedési vonalat jelentett. Siscia elfoglalásával és Sir-



*Aranyozott ezüsből készített római díszsisak. A szerémségi Berkasovón ásták ki egy hasonló sisak társaságában*

mium megalapításával (katonai tábor létesítésével) harapófogóba szorították a későbbi Pannonia provincia kelta és az őslakósnak számító illír pannonok törzseit. A terv megvalósítása nem ment gyorsan, úgyhogy a végleges dunai határvonal, a Limes kiépítését csak Vespasianus császár fejezte be.

A Duna bal partján élő germán törzsek és a dák törzsszövetség katonai ereje miatt a mai Szerémséget, a Dráva–Száva közét és a Dunántúlt magába foglaló Pannonia a birodalmi határvonalnak mindig a leggyengébb pontjai közé tartozott. A tartomány területén állandóan erős római csapatok tartózkodtak, a terület katonai fontossága folyamatosan nagy volt. Ebből kifolyólag Sirmium jelentősége is állandóan nőtt. Fontossága és ereje tudatában idővel az itt állomásozó katonaság egyre többször szólta bele a birodalmi politikába, és ennek vetületeként jegyezhetjük fel, hogy idővel nem kevesebb, mint öt római császár mondhatta Sirmiumot vagy közvetlen környékét szülőföldjének. Például Probus is, aki a Sirmium környéki mocsarak kiszárítása céljából katonáival csatornarendszert ásatott, amelynek a nyomai még ma is láthatók, sőt helynév is hirdeti szokatlan méreteit (Jarčine). Sirmium történelmének legfényesebb időszaka kétségtelenül az volt, amikor a tetrarchátus idejében Diocletianus a birodalmat négy részre osztotta, és az egyik rész fővárosává Sirmiumot tette meg (293). Falain belül egy ideig pénzverde is működött, amely csak 395-ben szüntette be a munkát, a tradíció azonban tovább élt, hiszen tudjuk, hogy később Kuni-mund gepida király is veretett itt pénzt.

Természetesen Sirmium maga nem szavatolhatta volna a dunai határ reá eső részének biztonságát, ha egyéb létesítmények nem épültek volna a folyó partja mentén. Katonai táborok egész sora létesült, s kitűnő utak kötötték őket össze. Tudjuk, hogy ezek az utak merre haladtak, és azt is, hogy hol

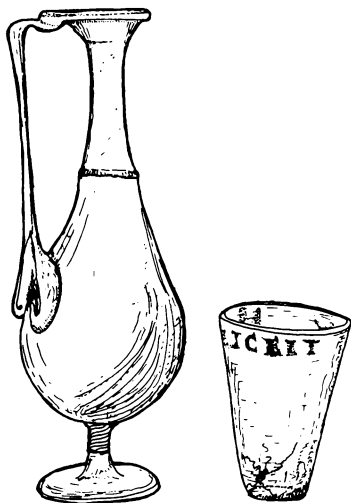
voltak a táborok. A kiásott feliratos kövek és egyéb adatok alapján az egyes táborokból kinövő települések nevei is ismereteseek. Íme: a mai Zimony helyén volt Taurunum, Banovci helyén Burgenae, Surduk helyén Rittium, Slankamen mellett Acumincum, Pétervárad helyén Cusum, Bánostornál Bononia, Újlaknál Cuccium.

Ezekben a helységekben szervezett urbanizált élet folyt. A településeket falak vették körül, kövezett utak szeltek át, amelyek alatt csatornák lapultak, a házak kőből és téglából épültek, és vízvezeték-hálózat könnyítette meg a mindennapi életet, mindenütt, ahol erre a térszíni viszonyok lehetőséget nyújtottak. A katonaságot leszámítva a lakosság nyelvileg igen vegyes volt (ítálok, illírek, kelták, görögök, szírek, zsidók stb.), ennek ellenére mind rómaiaknak vallották magukat.

A gazdaság alapjait a földművelés adta, Pannoniában azonban nem alakultak ki latifundiumok, óriásbirtokok, nagyobb számú rabszolgahaddal nem számolhatunk. Aki nem a földből élt, az kereskedett vagy valamilyen kézműiparral foglalkozott: kovács, szűcs, asztalos, kőműves, pék, kőfaragó stb. Sirmiumban sok volt a különféle hivatalnok és tisztviselő; még temetőcsősz létezéséről is tudunk. Az összes igényeket a helyi iparosok nem tudták kielégíteni, és sok mindent kellett távolabbi tartományokból beszerezni. A legfinomabb kerámiai termékeket, a piros színű, domborműves terra sigillatákat Itáliából, Germániából vagy egészen Galliából (a mai Franciaországból) hozatták. Többnyire Közel-Keletről szállították az üvegárut, a Balti-tenger partjairól pedig a közkedvelt borostyánt. Az olívaolaj és a bor is Itáliából érkezett, és valószínűleg a ritkább piperecikkek és a divatos, drágább ékszerek is. A Duna bal partján élő szarmatákkal a kereskedelem az arra a célra kijelölt kevés számú vásárhelyen zajlott.

Ha a fejezet elején említett utas bemegy a mitrovi-  
cai múzeumba is, képet al-  
kothat magának a rómaiak  
mindennapi életének arról  
a részéről is, amelyet ha-  
lottkultusznak nevezünk.  
Erről mindenképpen ejte-  
nünk kell egypár szót, mert  
általában a sírok a régész  
kutatásának a leggyako-  
ribb célpontjai, hisz az  
egyénekről és a társadalom  
egészéről is nagyon sok fel-  
világosítással szolgálnak.

A rómaiak jellegzetesen  
városlakó emberek voltak.  
Egészségügyi, tűzbizton-  
sági és más okoknál fogva tiltották a városfalakon belüli te-  
metkezést. Temetőiket ezért a városokból és településekből  
kivezető utak két oldalán helyezték el. Megfigyelhetők bizo-  
nyos helyi változatok, kivételek, de a temetkezési szokások a  
nyelvi és származási tarkaság ellenére nagy vonalakban egy-  
ségesek voltak. Az I. és II. században a leggyakoribb a halott-  
hamvasztás (rég-i itáliai szokás). A halottat a városfalon kívül  
rakott máglyára tették, és vallási szertartás keretében, a csa-  
ládtagok jelenlétében égették el. A maradványokat egy gö-  
dörbe kotorták vagy hamvvederbe szedték, és úgy földelték  
el, majd a sír fölé feliratos sírkövet vagy oltárkövet helyeztek.  
Ennek anyaga és kivitele az elhunyt hozzátartozóinak vagy  
„collegiumának” anyagi helyzetétől függött (temetkezési szö-  
vetkezetek léteztek). A II. század közepétől kezdve terjedt el



*IV. századi üvegcancsó és pohár.  
Sviloš*

a korhasztásos temetkezés, amely a század végén a szarkofágokba való temetés szokásával egészült ki. A későbbi gazdasági hanyatlás hatására ez a szokás úgy alakult, hogy a halott fölé élére állított nagyméretű téglákból készítettek tetőszerű fedelet. Gyakran tettek a halott szájába pénzért, mert azt hitték, hogy az elhunynak szüksége lesz rá, amikor Kháron a túlvilág határát jelző Stix folyón áthajózik vele. Egyébként a sírokba mellékleteket tettek: üveg és agyagedényeket, játékokat, amuletteket, olajmécseket, pipe-reeszközöket, úgynevezett lacrimariákat – üvegecskéket, amelyekbe a hozzátartozók a temetés előtt összegyűjtötték a könnyeiket.

1965-ben Beška közelében III. századi kriptasírra akadtak; belseje ritkaságszámba menő freskókkal volt díszítve. Lefejtették és a Vajdasági Múzeumba szállították őket. Ugyanabban a múzeumban van kiállítva az a két, szintén késői, ma már világhírű aranyozott ezüstlemezekkel bevont gyönyörű sisak is, amelyet Berkasovo közelében találtak. Ez utóbbi leletek abban a késői időben kerültek föld alá, amikor a limes már nem volt olyan biztos, mint régen, amikor a határon túli népek rablási vágytól űzve, vagy más népektől szorítva, át- meg áttörték a határvédelmi vonalat, míg teljesen szét nem szakadt.

Amikor a Dunát a rómaiak megtették határuknak, a Kárpát-medence hosszú évszázadokra két egymástól élesen elkülönülő részre oszlott. Jobb partján a legkorszerűbb határvédelmi rendszert hozták létre, nem feledve Augustus külpolitikai célkitűzéseit, nevezetesen azt, hogy a veszélyesnek látszó ellenfelet meg kell semmisíteni. Pannonia elfoglalása után szomszédságában csak egy komoly ellenfél maradt hátra – a dákok.

Burebista halálát követően (i. e. 44 körül) a dákok nem képviseltek többé olyan számottevő erőt, mint korábban, mégis komoly fenyegetést jelentettek a római hatalomnak, különösen azután, hogy a törzsszövetség vezetését ismét egy tehetséges és jó szervezőképességgel megáldott király, Decebalus vette át. Ismerte a rómaiak törekvéseit, és tőle telhetően igyekezett semlegesíteni őket. Belátta, hogy a Duna jobb partján a rómaiak végérvényesen megvetették a lábukat, és ő már csak arra összpontosíthatja erejét, hogy minél jobban megerősítse az államának magját képező Erdélyt. Ebbéli törekvésében mások tapasztalatait gyümölcsöztette, és eredeti módon a keleti puszták nomád népeire jellemző megoldást alkalmazott: potenciális ellenfele és maga közé egy szövetséges harcias népet telepített, amelytől elvárta, hogy adott esetben fel tudja fogni a készülődő támadás első lökéseit. A legkönnyebben megközelíthető oldalra, az Alföldre, a mai Ukrajnából áttelepítette a szarmaták jazig törzsét. Ekkor jelennek meg első ízben Bácska középső részén is állandó települések. A jazigok betelepülésére a kutatók szerint a húszas évek során került sor, a források szerint ötvenben már biztosan itt voltak, és nemcsak itt voltak, hanem aktívan részt vettek az itteni fegyveres vállalkozásokban. 86-ban például a dákok hátvédjeként a germán svébekkel együtt támadtak a rómaiakra. A szarmaták magatartása a rómaiakkal szemben később sem változott meg, a közben folyó gazdasági és gyakorta jónak mondható politikai kapcsolatok ellenére sem. Sok kárt tettek a provinciákban meg-megújuló támadásaikkal, pusztító rablóbetöréseikkel.

Hiába voltak Deceballus sakkhúzásai, a római légiók Traianus vezetése alatt végérvényesen legyőzték a dákokat, és országukat római tartományra degradálták (106). A szétkergetett dákok egy része a korábbi szövetségesnél, a jazigoknál

kapott menedéket, és azok így megerősödvé hatalmukat kiterjesztették a Bánátra is. Ezt számos korabeli sír és lelet bizonyítja, tisztázva egyúttal azt a sokat vitatott kérdést is, hogy a rómaiak Dáciával együtt bekebelezték-e a szomszédos területeket is. A legnyugatibb dáciai erősség a Déli-Kárpátok lábánál az volt, amely Banatska Palanka alatt a Duna egy szigetén állt, a későbbi Harám. Még két alkalommal szaporodtak az itt élő szarmaták nagyobb számú bevándorlóval, és egészen a IV. század közepéig megtartották függetlenségüket a római limes tőszomszédságában.



*Dák ezüst karperec. Kovin*

A szarmaták életmódja hasonló volt a többi sztyeppi nomádokéhoz, törzsszervezetben éltek, nagyállattartással foglalkoztak. Életüket nagy részben lóháton és nemezzel fedett, nagy kerekű szekereken töltötték. Több ásatás nyújtott azonban bizonyítékokat arra nézve, hogy a későbbi időkben állandó lakhelyük is volt: félig vagy egészen a föld alá süllyesztett szűk lakások, minden esetben földbe vájt kemencékkel felszerelve (Zentagunaras, zentai Mákospart). Ezek szerint az adatok és a velük párhuzamosan nyert egyéb bizonyítékok szerint a később érkező szarmatáknak egy jelentős számú, földműveléssel foglalkozó rétege is volt. Településeik vízpartokon, laza rendszerben sorakozó házakból álltak. Ezek a települések olyan nagy számban jelentkeznek a Bácskában, a Bánátban és egyebütt, hogy az időnként megismétlődő, betelepülésekkel táplált szaporulat ellenére is egy olyan demog-



ráfiai robbanást kell a III. században feltételeznünk, amilyenre korábban felénk nem volt példa.

Nagy hiányossága kutatásunknak, hogy a számos ismert szarmata temető ellenére nagyon kevés a módszeresen feltárt lelőhely (Versec, Velebit, Topolya, Tavankut, Verušić). Halottaikat szabályos hosszénégyszögű, észak-déli irányítású sírokban a hátukra fektették úgy, hogy a fej délen volt, a láb pedig északon. Előfordulnak ülő helyzetben, felhúzott lábakkal eltemetett halottak is. Koporsók nyomát csak a késői szakasz sírjaiban lehet felfedezni. A sírok mélyek, a szarmata temetők nagy részét mégis kirabolták, a csontokat összeforgatták. Az épen hagyott sírokból előkerülő leletek a testet és az öltözéket díszítő ékszerekből, ékítményekből, apró használati eszközökből és agyagedényekből tevődnek össze: üveg-pasztából vagy féldrágakövekből készített gyöngyök és gyöngyfüzérék, egyszerű vagy zománcdíszes fibulák, karkötők, nyakdíszek, továbbá vaskések, tűzgerjesztő alkalmatosságok, karikák, kapcsok, függődíszek, ritkábban fegyverek – kard és lándzsa.

Az egyik később érkező szarmata hullám, a roxolánok sírjait úgy lehet a többiektől megkülönböztetni, hogy az előkelőbb személyeket a korábbtól némileg eltérő szokás szerint temették el. A sírok iránya ugyanaz maradt, csak egy 4–5 méter sugarú kör alakú árkot ástak köréjük, és az árkokból felszabaduló földet a sírok fölé hányták, halmokat képezve rajtuk (Verušić).

Ammianus Marcellinus egy helyen arról ír, hogy II. Constantinus 359-ben hadjáratot vezetett a mai Vajdaság területére, azzal a céllal, hogy a szarmata törzsek között dúlól beháborúba beleavatkozzon. A háború befejezése után egy

magas töltésről – így szól a tudósítás – katonáinak beszédet mondott. Ez az első írott adat a nem éppen találóan „római sáncoknak” nevezett monumentális földművekről. A Vajdaságban levő három sánc közül csak a legrövidebbet, az Újvidék és Bácsföldvár között húzódót tekinthetjük biztosan római eredetűnek. A minket most érdeklő másik sáncrendszer, a Kis római sánc Apatintól indul,



*Szarmata korongos fibula zománcdíszítésű vadászjelenettel: a sólyom lecsap a nyúlra. Hódság*

és megközelítőleg félkör alakban Péterrévéig halad. A kutatás azt tartja, hogy ehhez a rendszerhez tartozik az a több párhuzamos vonulatból álló tiszántúli sánc is, amely Kovinnál kezdődik, és észak felé halad a Hortobágyig, onnan nyugati irányba Hatvanon át Pestig, több száz kilométer hosszúságban.

Az elmúlt 15 év kutatási eredményeiből kiindulva a Kis sánctól a bánáti sáncokkal együtt a szarmaták munkájának tekinthetjük. Talán a III. század végén építették, mintegy körülfogva velük települési magvukat, készülődve azokra az eseményekre, amelyek később egész Európát felforgatták. 271-ben a rómaiak kiürítették Dáciát, és oda már a hunok által megmozgatott nyugati gótok telepedtek, több támadást indítva a szarmaták ellen.

Az óriási munkával megépített sáncok a szarmatákat nem védték meg az egyre hevesebbé váló germán támadásoktól. Az említett beháború is legyengítette őket, úgyhogy területeik fokozatosan az északkeleti irányból terjeszkedő újabb germán törzs, a gepidák kezére jutottak.

Mindamellett, hogy a szarmaták a IV. század második felétől kezdve többé mint számottevő politikai tényező nem szerepeltek, korántsem lehet őket teljesen elveszettnek tekinteni.